

## Erfkamerlingschap en Revensweert

Nieuwsbrief

September 2019



### Even bijpraten..

Sinds 2009 werken K3Delta en Staatsbosbeheer in het Rijnstrangengebied samen aan natuurontwikkeling. De maatregelen spitsen zich toe op het herstel van velden met waterriet. Waterriet is schaars in de Nederlandse moerasgebieden. De daarvan afhankelijke moerasvogels worden steeds minder vaak gezien. In Erfkamerlingschap is de afgelopen jaren proefondervindelijk een methode ontwikkeld die succesvol lijkt te zijn om dichte vegetaties met waterriet te ontwikkelen. Deze methode wordt straks ook in Revensweert toegepast. In totaal realiseren we 28 hectare rietmoeras. In deze nieuwsbrief leest u over de manier waarop we dat doen en over de voortgang van de werkzaamheden.

## Voortgang Erfkamerlingschap

De werkzaamheden in het Erfkamerlingschap zijn gestart in 2009. Verschillende delen van het gebied zijn 50 tot 80 centimeter verlaagd door bovengrond en klei af te graven. Dit is gedaan door kleiwinnaar Delgromij, onderdeel van K3. Vervolgens zijn er van 2010 tot 2013 experimenten gedaan

met de aanplant van riet in de afgegraven delen. In deze delen, die we ook wel compartimenten noemen, bleek het mogelijk om stevig waterriet te ontwikkelen. Deze ervaring hebben Staatsbosbeheer en Delgromij vervolgens meegenomen bij de herinrichting van de rest van het Erfkamerlingschap én Revensweert.

De verlaging van het terrein door de winning van klei, ronden we naar verwachting binnen een jaar af. Na het grondwerk moet er in Erfkamerlingschap op nog circa 1,5 hectare riet ingeplant worden.

### Driedorpenpolder

Het grondwerk in het Erfkamerlingschap wordt tegelijk met de kleiwinning in de nabijgelegen Driedorpenpolder uitgevoerd. De onvermarktbaarde grond uit Erfkamerlingschap vervangt de klei die we in de Driedorpenpolder winnen. Zo komt in de Driedorpenpolder na de kleiwinning de agrarische grond weer op dezelfde hoogte te liggen als voor de werkzaamheden. Dit is ook de wens van de gemeente.

### 12 hectare rietmoeras

Uiteindelijk realiseren K3 en Staatsbosbeheer in het Erfkamerlingschap zo'n 12 hectare rietmoeras. Na het grondwerk en het inplanten van de laatste rietvakken breekt een spannende fase aan. We gaan dan zien hoe het riet zich ontwikkelt. De ontwikkeling tot op heden laat in ieder geval veelbelovende resultaten zien. In met name de rietvakken die als eerste zijn opgeleverd zijn al dichte rietvegetaties aanwezig. De zeldzame moerasvogels waar we het voor doen, zoals de roerdomp en de grote karekiet, zijn hier ook al waargenomen. De kroon op het werk!

## In het kort: Een vruchtbare bodem voor waterriet

Wat hebben we gedaan om waterriet zich te laten ontwikkelen:

- In delen van het gebied hebben we de grond en klei afgegraven om het terrein te verlagen;
- In de zomer is het gebied droog en kan het riet kiemen;
- Doordat het terrein is verlaagd, wordt het in de herfst en winter sneller nat en blijft het water langer in het gebied;
- Dat is gunstig voor de groei van het riet. Riet wil namelijk graag 'met de voeten in het water staan';
- Op deze manier helpen we het riet om zich optimaal te ontwikkelen.





## Start Revensweert

De ervaringen van Erfkamerlingschap worden ook toegepast op het ontwerp van het naastgelegen gebied Revensweert. Ook hier verlagen we het terrein om gunstige omstandigheden te creëren voor de ontwikkeling van 16 hectare rietmoeras. K3Delta heeft de gronden in het verleden verworven om de resterende hoeveelheid klei te kunnen winnen. Nadat de klei grotendeels was afgegraven, zijn deze gronden overgedragen aan Staatsbosbeheer om gezamenlijk tot de hier gewenste natuurontwikkeling te komen.

In de tussentijd was in de oude kleiputten een begroeiing van met name wilgen ontstaan. Om de voor natuurontwikkeling gewenste terreinverlaging te kunnen uitvoeren, is deze begroeiing aan het begin van dit jaar verwijderd. Inmiddels is aan de zuidzijde van het gebied een vervangende kade (dijkje) aangelegd. Deze kade geldt in de toekomst ter vervanging van de zomerkade die in de nieuwe inrichting door een geul wordt



doorsneden. Ook is een start gemaakt met het grondwerk. In de komende jaren wordt het project in fases uitgevoerd, parallel aan de kleiwinning in de Driedorpenpolder. Dit betekent dat er

niet continu wordt gewerkt, maar dat er steeds in korte periodes van enkele weken materieel aanwezig is. Het project wordt naar verwachting in een periode van 7 tot 10 jaar uitgevoerd.



## “Samenwerking is de sleutel tot mooie ontwikkelingen”

*Interview met Gerard Tittse en Carin Holtslag*

**Carin Holtslag en Gerard Tittse zijn dag en nacht bezig met de natuur. Samen met anderen zetten ze zich in om in het Rijnstrangengebied natuur te behouden en nieuwe natuurontwikkeling mogelijk te maken. Ze zijn ook nauw betrokken bij alle ontwikkelingen rondom het Erfkamerlingschap en Revensweert. Zo verzorgen ze onder andere excursies voor jong en oud. Dat doen ze vanuit stichting Carvium Novum en vanuit het IVN (Vereniging voor Natuur- en milieueducatie). We zochten Gerard en Carin op voor een gesprek.**

**Kunnen jullie jezelf eens voorstellen?**

Carin: “Ik ben Carin Holtslag, woon met mijn partner al 25 jaar in Aerd, en we hebben twee kinderen. Mijn grootste passie is de natuur. Daar ben ik altijd mee bezig. Ik ben altijd al een buitenmens geweest. Zo geef ik natuuronderwijs voor jong en oud, maak lesprogramma’s, begeleid cursussen en begeleid excursies door onder andere het Erfkamerlingschap en Revensweert.”

Gerard: “Ik ben Gerard Tittse, ben getrouwd, woon in Lobith en heb in mijn werkzame leven bij de Belastingdienst gewerkt. Om eens heel wat anders te doen en meer buiten te zijn, ben ik steeds meer betrokken geraakt bij de natuur. Ik doe excursies en ben veel in gesprek met gemeenten, provincies en andere partijen. Ik ben erg geïnteresseerd in de zogenaamde ‘nieuwe natuurontwikkeling’. Samenwerking tussen alle partijen is essentieel, zeker in Nederland!”

**Kun je dat uitleggen?**

Gerard: “We zitten in een maakcultuur. We leggen veel nieuwe natuur aan. Dat juich ik absoluut toe, maar het betekent ook dat bedrijven, overheden en andere partijen heel goed moeten samenwerken. Daar wil ik onder andere door mijn werk voor de stichting Carvium Novum een bijdrage aan leveren.”

Carin: “Vroeger was het de natuurmensen tegen de rest. Alles moest blijven zoals het was. Maar dat kan niet. We leven in een dichtbevolkt land. En verandering kan ook heel positief zijn. Daarbij kunnen economische activiteiten en natuurontwikkeling juist heel goed samen gaan. Maar wij geloven wel dat als je iets doet, je het in goed overleg en met respect voor het gebied moet doen. Zorg dat er een win-winsituatie wordt gecreëerd!”

**Waar staat de stichting Carvium Novum voor?**

Gerard: “Carvium is de Romeinse naam voor Herwen en Novum is Romeins voor ‘nieuw’. Er was een tijd het idee om in het gebied een Romeins themapark te realiseren. De stichting zet zich juist in om van het gebied een mooi natuurgebied te maken.”

**Hoe kijken jullie tegen het Erfkamerlingschap en Revensweert aan?**

Gerard: “Voor Nederlandse begrippen is het een vrij grootschalige natuurontwikkeling. Ik vind het een bijna on-Nederlands gebied. Mensen die ik meeneem zijn onder de indruk van de combinatie van weidsheid en de ligging aan de voet van de stuwwal van Montferland en Kleef. Het gebied moet ook zeker toegankelijk blijven, maar niet voor massatoerisme. Je kunt het vanaf de dijken en het fietspad heel goed beleven. Dat moet ook zo blijven, vind ik.”

Carin: “Je kunt er lopen en denken dat je helemaal alleen op de wereld bent. Je raakt verwend als je in het gebied bent, want je zou er bijna aan gewend raken. Terwijl ik tegen mezelf heb gezegd dat ik hier nooit aan wilde wennen, haha! Maar als je er dan met mensen ingaat die nog niet in het gebied zijn geweest, beleef je het zelf ook weer helemaal opnieuw.”

**Hoe zien jullie je rol?**

Carin: “Er spelen grote wereldse problemen. Wij zijn daarin maar hele kleine onderdelen, maar ik geloof dat iedereen zijn bijdrage kan leveren. Wij willen mensen bewust maken van het moois om hen heen. Dat is wat wij kunnen doen en dat drijft ons.”

Gerard: “Dat enthousiasme van ook de jongen mensen, dat vind ik heel mooi en heel belangrijk. De bevoegdheid die wij hebben, dat willen we graag op anderen overbrengen.”

**Wat is jullie wens voor Erfkamerlingschap en Revensweert?**

Gerard: “Dat het niet opengesteld wordt, maar dat het beperkt toegankelijk blijft. Alleen via rondleidingen bijvoorbeeld. Het gebied kan al heel goed beleefd worden vanaf de dijken en vanaf het fietspad. Het gebied en haar bewoners, de vogels en andere dieren dus, hebben baat bij rust.”

Carin: “Ik vind het lastig om daar antwoord op te geven. Er spelen zoveel dingen tegelijk. Ik hoop in ieder geval op een mooi stuk robuuste natuur. En ik zou willen zeggen: Blijf goed uitleggen wat er gebeurt in beide gebieden, zeker in Revensweert, want dat zit middenin de uitvoering. Het ziet er nu kaal uit. Dat hoort erbij, maar het blijven uitleggen is denk ik heel belangrijk. En daarin spelen Gerard en ik natuurlijk graag een rol!”





Belinda Elfrink, wethouder gemeente Zevenaar

## Het gebied bezoeken

Zowel het Erfkamerlingschap als Revensweert zijn niet vrij toegankelijk. Dat blijft ook in de toekomst zo. Op deze manier wil Staatsbosbeheer het rietmoeras zich optimaal laten ontwikkelen en de dieren er in alle rust laten leven. Langs het Erfkamerlingschap en Revensweert loopt een fietspad. Vanaf de redoute langs het fietspad kunt u het gebied goed overzien.

Ook worden er met enige regelmaat rondleidingen door het gebied georganiseerd onder leiding van Staatsbosbeheer en het IVN. Voor een rondleiding door het Erfkamerlingschap en Revensweert kunt u contact opnemen met boswachter Twan Teunissen via 06 12 05 03 04 of via [t.teunissen@staatsbosbeheer.nl](mailto:t.teunissen@staatsbosbeheer.nl).

## “We mogen trots zijn op onze geschiedenis”

Interview met wethouder Belinda Elfrink

Het Rijnstrangengebied kent een roemruchte historie. Zo maakten de Romeinen dankbaar gebruik van deze strategische plek aan het water. En tijdens de Tachtigjarige Oorlog deed prins Maurits hetzelfde. Maurits liet in het gebied om de paar kilometer verdedigingstorens bouwen; de Mauritstorens, ook wel redoutes genoemd. De gemeente Zevenaar zet zich in om de rijke historie van het gebied zichtbaar te maken. Zo zijn er inmiddels al drie redoutes nagebouwd. En bij Revensweert komt een vierde toren. Wethouder Belinda Elfrink wordt er erg blij van: “Veel mensen beseffen niet wat zich hier allemaal heeft afgespeeld. Dat willen we graag zichtbaar maken.”

### Prachtig en uniek gebied

Wethouder Elfrink is erg te spreken over het gebied: “Het is een prachtig en uniek gebied, een van de parels van Nederland qua natuur, water en cultuurhistorie. Ik ben daar ongelofelijk trots op. Het wordt de komende jaren alleen nog maar mooier. En ik ben blij dat we daarbij de verbinding kunnen maken met de cultuurhistorie. Het water is in de geschiedenis een vijand geweest, maar ook een vriend. Op deze strategische plek tussen de Rijn en de Waal bevond zich tijdens de Tachtigjarige Oorlog de Mauritslinie; een verdedigingslinie met redoutes. Op deze redoutes stonden militairen op wacht. Als de Spanjaarden kwamen, waarschuwden ze elkaar met vlaggen, of ze maakten een vuur op de redoute.”

### De hoogste

De afgelopen jaren zijn er al drie redoutes gerealiseerd. Die bij Revensweert wordt de vierde, én de hoogste. “Deze redoute wordt anders gebouwd”, legt de wethouder uit. “Hij wordt hoger dan de andere en krijgt ongeveer halverwege een plateau. We willen de redoute wat hoger maken zodat je zicht hebt op de ‘verzamelplaats van Maurits’ in Oud-Zevenaar. Dat is een plek waar Prins Maurits zijn manschappen verzamelde en verdeelde over het gebied. We worden bij de aanleg van de redoute overigens fantastisch geholpen door de samenwerkende partijen die in het gebied werkzaam zijn. Staatsbosbeheer heeft mee gedacht over de juiste locatie van de redoute, zodat deze keurig in lijn met de andere redoutes komt te liggen. En kleiwinnaar Delgromij heeft aangegeven graag mee te willen werken aan de realisatie. Zij zorgen voor de benodigde grond.”

### Verbinden

Op de vraag wat haar grootste wens is, hoeft de wethouder niet lang na te denken: “Dat er straks een lijn van redoutes door verschillende gemeentes loopt. Van Lobith tot Loevestein, zeggen we wel eens. En dat we dan op een avond een eerste vuur aansteken op de redoute in Lobith dat vervolgens van redoute tot redoute doorgaat. Het zou geweldig zijn als we hierbij als gemeenten onderling de verbinding kunnen leggen. En ik hoop dat inwoners het ook gaan zien als ‘hun’ redoutes. We mogen trots zijn op ons gebied en op onze geschiedenis. En dat mogen we ook best laten zien!”



## De kleiwinning in cijfers

Er is de afgelopen jaren al heel wat klei gewonnen en afgevoerd in het Erfkamerlingschap, Revensweert maar ook in de Driedorpenpolder.

### Wat cijfers op een rij:

- In het Erfkamerlingschap is nu ongeveer 170.000 m<sup>3</sup> klei gewonnen. Dat zijn ruim 9.600 vrachtwagens. Er ligt nog 3.000 m<sup>3</sup> die in het komende jaar nog wordt afgevoerd.
- In Revensweert is tot nu toe 74.000 m<sup>3</sup> klei gewonnen. In totaal wordt er ruim 80.000 m<sup>3</sup> klei gewonnen.
- In de Driedorpenpolder is in totaal 300.000 m<sup>3</sup> klei gewonnen. Daarvoor komt grond terug (zie ook de voorpagina van deze nieuwsbrief): 180.000 m<sup>3</sup> uit het Erfkamerlingschap en 120.000 m<sup>3</sup> uit de Kleine Gelderse Waard.



Gerealiseerde redoute Erfkamerlingschap





# Alles voor de moerasvogels

Interview met Twan Teunissen (Staatsbosbeheer) en Jildert Hijlkema (K3)

**Dat Twan Teunissen, boswachter van Staatsbosbeheer en Jildert Hijlkema, ecologisch deskundige van K3, dezelfde taal spreken, wordt meteen duidelijk wanneer ze bij elkaar aan tafel gaan zitten. Direct beginnen ze elkaar te vertellen over de bijzondere vogels die ze afgelopen tijd hebben gezien: oeverzwaluwen, kleine plevieren en grote karekieten. Er zitten hier overduidelijk twee natuurmensen. En van wat ze in dit gebied aantreffen, worden ze nu al blij.**

## Twan, hoe kijk jij naar Erfkamerlingschap en Revensweert?

Twan: "Het zijn twee verschillende gebieden, met één gezamenlijk, belangrijk doel: het terugbrengen van de moerasnatuur. Revensweert is pas net in uitvoering en ziet er daarom nog kaal uit. In het Erfkamerlingschap kun je al veel beter zien hoe het kan gaan worden. Het mooiste vind ik dat in een deel van het Erfkamerlingschap dat al klaar is, je ziet dat het direct resultaat oplevert. Daar zit voor het tweede jaar achtereen een roerdomp. En er zitten bevers en dassen."

## Wat maakt voor jullie het gebied zo bijzonder?

Twan: "Het is een bijzondere plek, haast on-Nederlands. Het is een heel natuurlijk gebied met heel helder water. Dat water komt vanuit de Elterberg. En je ziet er veel van de geschiedenis terug. Je kunt bijvoorbeeld nog de oude rijnlopen herkennen. En ook de grote terpboerderijen tonen de geschiedenis van het gebied. Die mensen wonen hoog en droog."

Jildert: "Ik sluit me aan bij Twan. Als ik in het gebied ben, heb ik het gevoel dat ik terugstap in de tijd. En vooral in het Erfkamerlingschap vind je nu al de zeldzamere moerasvogels. Het grappige is dat je die vogels meer hoort dan ziet, maar alleen dat concert is al meer dan de moeite waard."

Twan: "Eigenlijk moet iedereen die in de buurt woont, daar 's ochtends tijdens zonsopkomst gaan staan, en luisteren! Het is werkelijk prachtig wat je dan hoort."

## Wat ook een bijzonderheid is, zijn de proeven met riet.

Jildert: "Absoluut. Door de jaren heen is het heel moeilijk geweest om in Nederland riet te ontwikkelen dat langjarig blijft staan. Hier lijkt dat nu te lukken. Dat zou geweldig zijn! Stevig waterriet is namelijk belangrijk voor zeldzame moerasvogels zoals de roerdomp en grote karekiet. Ze kunnen er ongemerkt foerageren en veilig broeden. Het is heel lastig om de omstandigheden voor rietontwikkeling goed te krijgen. Je wilt graag een hoog waterpeil in de winter, en dat dat waterpeil vervolgens in de zomer zakt om het riet te laten kiemen. Daarna moet het waterpeil weer omhoog zodat het riet 'met de voeten in het water' komt te staan. Om de grond natter te maken en te houden, hebben we ervoor gezorgd dat het gebied lager komt te liggen door de kleilaag weg te halen."

Twan: "Die uitgestrekte rietvelden waar we nu zo blij mee zijn, zijn vooral tot stand gekomen sinds de Oude Rijn is afgesloten. Daardoor is het waterpeil minder gaan schommelen en is er minder golfslag gekomen. Dat is positief voor de ontwikkeling van riet. Maar die rietvelden zijn daarna achteruit gegaan doordat de waterstanden te laag waren. De afgelopen jaren is ook door het waterschap Rijn & IJssel en de provincie hard gewerkt om die waterstanden weer hoger te krijgen."

## Het moet dus allemaal precies kloppen.

Jildert: "Inderdaad. En dat ziet er nu wat gekunsteld uit door de linten en gaas die in de aanlegfase zijn gebruikt. Daar is nog wel eens kritiek op, omdat het onnatuurlijk is. Maar we willen de natuur op deze manier een handje helpen, en daarna hopen we dat het zich natuurlijk verder gaat ontwikkelen."

## Twan, hoe kijkt Staatsbosbeheer aan tegen de samenwerking?

"Op verschillende manieren is dit een enorm zinnige samenwerking: wij kunnen er doelen mee bereiken die op die plekken nodig zijn, bijvoorbeeld het laten terugkeren van moerasvogels. En dat kan dan gecombineerd worden met het winnen van grondstoffen die de maatschappij nodig heeft. Als dat op een goed inpasbare manier plaats kan vinden, is dat een hele mooie manier om samen te werken."

## Het wordt hier dus goed toeven voor moerasvogels...

Twan: "Ja, en dat is hard nodig. Met veel moerasvogelsoorten gaat het in Nederland niet goed. Zoals met de grote karekiet. De Gelderse Poort is het enige gebied in Nederland waar het aantal grote karekieten iets gestegen is. Vroeger hoorde je ze op veel meer plekken. Nu zijn ze bijna overal verdwenen. Dalende waterstanden zijn het grootste probleem. Maar gelukkig is dat in dit gebied al weer veel beter dan het was, onder meer door het werk van de provincie en het waterschap."



Twan Teunissen (links) en Jildert Hijlkema (rechts)

## Wat is jullie wens voor het gebied?

Jildert: "Ik hoop echt dat het riet het goed gaat doen. Het moment dat het riet goed is aangeslagen en de linten en de overspanning weg kunnen, zou mij erg veel voldoening geven. De goede rietontwikkeling aan de zuidoostzijde van het gebied is in ieder geval hoopvol!"

Twan: "Dat we over 10 jaar bovenop de redoute staan, en dat je in de schemering het bijna blaffende geluid van het woudaapje, een klein reigertje, hoort. Die klimt door het riet heen. Vandaar ook de naam 'woudaap'. Die soort is nog veel zeldzamer dan bijvoorbeeld de grote karekiet. Het zou geweldig zijn wanneer die in dit gebied gaat leven. Maar het is voor mij ook al geslaagd als de fietsers en wandelaars daar staan en denken: 'Wauw dat is een gaaf landschap!'."

## Contact

Voor meer informatie over de werkzaamheden in het Erfkamerlingschap en Revensweert kunt u contact opnemen met:

**Iwan Reerink**  
Senior Projectleider K3  
024 348 88 54  
i.reerink@k3.nl

**Twan Teunissen**  
Boswachter Staatsbosbeheer  
06 12 05 03 04  
t.teunissen@staatsbosbeheer.nl



Een roerdomp in het riet